

Staffan Janson, docent, hälsovårdsöverläkare, Landstinget i Värmland, Karlstad (staffan.janson@kau.se)

Ännu finns det barn som far illa

– trots nya lagar och en större medvetenhet om barns rättigheter

II Det var inte förrän vid mitten av 1950-talet som man började uppmärksamma att barn i sina hem kunde utsättas för så allvarlig kroppslig misshandel att den kunde leda till svåra skador, handikapp och död. Att även grov barnmisshandel kunde fortsätta relativt obemärkt långt in på 1900-talet berodde troligen på att barn betraktades som föräldrarnas egendom, och att ansvaret för barnens uppväxtförhållanden ansågs vara en ren familjeangelägenhet.

Liten historik

I Sverige publicerades de första rapporterna om svår fysisk barnmisshandel under slutet av 1950-talet från Malmö och Göteborg. Olika myndigheter hade dock svårt att acceptera den på sjukhus ställda »diagnosen« barnmisshandel. Först i samband med ett barnläkarmöte 1960, med deltagande av personal från socialtjänst och rättsväsende, drogs de första riktlinjerna upp för hur misshandelsfall skulle bedömas, och vilka lämpliga åtgärder som skulle vidtas.

År 1966 begärde Socialstyrelsen in handlingar från sjukhus och kliniker i hela Sverige som under åren 1957–1966 omhändertagit misstänkta eller konstaterade barnmisshandelsfall i öppen eller sluten vård, kompletterade med uppgifter från statens rättsläkarstationer. Studien begränsades till misshandelsfall där föräldrar eller vårdare varit förövare. Två tredjedelar av de misshandlade barnen var under 3 år, och nästan samtliga dödsfall var i denna grupp. Socialstyrelsens utredning, som publicerades 1969 [1], väckte stor uppmärksamhet och ledde till stora utbildningsinsatser om barnmisshandel inom bl a hälso- och sjukvården. En kraftfull opinionsbildning ledde till att Sverige 1979 som första land i världen fick en lag som förbjöd aga i hemmen (föräldrabalken 6 kap, 1§).

Någon ny undersökning av misstänkt misshandlade barn som bedömts av sjukvården har inte gjorts i Sverige. Det vore hög tid, då våra aktuella kunskaper om grav misshandel av yngre barn är dåliga.

Polisanmäld misshandel

Under 1980-talet koncentrerades intresset mer på sexuellt utnyttjade barn än de fysiskt misshandlade. Vid mitten av 1990-talet uppmärksammade man dock från flera håll

Se även efterföljande medicinska kommentar samt artiklarna med start på sidan 2298 i detta nummer.

att den polisanmälda misshandeln av barn ökat flerfaldigt sedan 1980.

Har antalet misshandelsfall ökat?

I detta nummer av Läkartidningen diskuterar Christian Nilsson och medarbetare om denna ökning beror på en ökad anmälningsbenägenhet, eller om det skett en verklig ökning av barnmisshandel i Sverige under de senaste 20 åren. Deras slutsats är att någon verklig ökning inte skett, och här stödjer de sig främst på den genomgång av polisanmälningar rörande barn i åldrarna 0–6 år som Brottsförebyggande rådet (BRÅ) publicerade förra året [2]. För att den faktiska misshandeln av förskolebarn inte ökat, utan att det rört sig om en ökad anmälningsbenägenhet, talade bl a det faktum att nästan hela ökningen kunde tillskrivas de fall där det antingen förelåg mycket lindriga skador eller inga skador alls. Den lilla ökning som fanns av antalet allvarliga misshandelsfall berodde på att en enda skadetyper stod för ökningen, nämligen bitmärken, en skadetyper som inte alls fanns redovisad före 1990.

När Nilsson och medarbetare skrev sin artikel hade de inte tillgång till de studier som Socialdepartementets kommitté mot barnmisshandel redovisade i januari i år [3]. Här konstaterar man sammanfattningsvis att kroppslig bestraffning som uppfostringsmetod har minskat kraftigt och kontinuerligt de senaste 30 åren. Tillgängliga data från bl a Solnastudien [4] talar för att det under 1960-talet fortfarande hörde till vardagen att förskolebarn blev agade av sina föräldrar. Under 1990-talet är det högst ett barn av fem som någonsin fått en fysisk bestraffning.

Detta är oerhört positivt för de barn som nu växer upp i Sverige och är en utveckling som har gått parallellt med en alltmer negativ attityd till aga. Denna förändrade attityd finns inte bara hos de vuxna. Bland svenska skolbarn har det skett en snabb attitydförändring under 1990-talet, parallellt med en medvetenhet om barns rättigheter [3]. Sannolikt är detta ett resultat av den undervisning till barn om FNs barnkonvention

och om anti-agalagen i Sverige som givits på skolorna och av frivilligörelser som t ex Rädda Barnen.

Det finns en mörk sida

Den mörka sidan är att 4 procent av Sveriges mellanstadieelever och 7 procent av unga vuxna (20-åringar) i Kommitténs studier våren år 2000 anger att de någon gång under uppväxttiden utsatts för svårare kroppslig bestraffning med tillhyggen. Vart tionde av dessa barn utsattes för dessa bestraffningar ofta. Majoriteten av denna misshandel har inte varit känd av sjukvården, och endast ett misshandlat barn av tio har anförtrott sig till en lärare, skolsköterska eller idrottsledare.

Det som skolelever och vuxna svarar på i enkäter representerar vad som är möjligt för dem att komma ihåg. Till detta kommer misshandel som utförts så tidigt i livet att barnet inte minns det på ett sådant sätt att det i efterhand kan beskriva det. En sådan misshandel är det s k »shaken baby syndrome«, vilket utförligt beskrevs av Bertil Jansson i Läkartidningen 1994 [5]. Detta trubbiga våld mot huvudet hos spädbarn kan ge upphov till svåra skador och död, men då yttre skador brukar saknas bedöms inte sällan tillståndet som en allvarlig infektion, krampsjukdom eller andningsstörning.

Misshandel genom förfalskning av symtom

En annan form av potentiellt livshotande våld som barn vanligtvis inte kan slå larm om till sin omgivning är den märkliga form av misshandel som 1977 beskrevs av den engelske barnläkaren Roy Meadow, vilket han kallade »Munchausen syndrome by proxy« (proxy = ombud eller närstående) [6]. Den svenska översättningen blir närmast »sjukliggjord av en närstående«. Det namnförslag som Björn Lundin och Stefan Croner lägger fram i sin artikel i veckans nummer av Läkartidningen, »barnmisshandel genom förfalskning av symtom«, är bättre och anger mer tydligt vad det handlar om, samtidigt som man måste komma ihåg att den engelska beteckningen nu är väl inarbetad även i Sverige.

Att föräldrar framkallar sjukdom hos sina barn är inte bara ett västerländskt fenomen. Nyligen beskrevs hur en moder förorsakade livsfarligt lågt blodsocker hos sin 3-åriga son i sultanatet Oman, där författarna också skriver att de inte kunnat tro att något sådant existerade i deras samhälle [7].

Att barn kan bli misshandlade i familjer som står under stark ekonomisk och social press är möjligt att förstå både för sjukvårdspersonal och för gemene man. Detsamma gäller de stora riskerna för barn i familjer där kvinnor misshandlas, där det förekommer drogmissbruk eller där föräldrarna har vanföreställningar till följd av psykisk sjukdom. Däremot är det mycket svårt att förstå att föräldrar kan åsamka sina barn svåra skador för att kompensera egna otillfredsställda behov av uppmärksamhet och bekräftelse.

Detta är troligen en av orsakerna till att tillståndet så ofta missuppfattas av sjukvårdspersonal och att upptäckt försenas. Även när man inom vården har välgrundade misstankar är det svårt att bevisa att barnet manipuleras av föräldern, som kon-

sekvent nekar, och i många fall troligen inte själv i grunden förstår vad som sker.

Dold videoövervakning kontroversiell

I England och USA har man gjort försök med dold videoövervakning, vilket har visat sig effektivt för att avslöja föräldrarnas manipulationer och kanske varit livräddande i några fall

Att barn kan bli misshandlade i familjer som står under stark ekonomisk och social press är möjligt att förstå både för sjukvårdspersonal och för gemene man. Detsamma gäller de stora riskerna för barn i familjer där kvinnor misshandlas, där det förekommer drogmissbruk eller där föräldrarna har vanföreställningar till följd av psykisk sjukdom. Däremot är det mycket svårt att förstå att föräldrar kan åsamka sina barn svåra skador för att kompensera egna otillfredsställda behov av uppmärksamhet och bekräftelse. Detta är troligen en av orsakerna till att tillståndet så ofta missuppfattas av sjukvårdspersonal, och att upptäckt försenas.

[9]. De svåraste övergreppen handlade om att mödrar injicerade barnen med urin eller avföring, ändrade deras medicinering eller försökte kväva dem. Denna videoövervakning har gett upphov till en animerad debatt i amerikanska massmedier, med upprörda inlägg om otillbörligt intrång i familjernas integritet.

Dold videoövervakning i Sverige kan förekomma endast vid misstanke om brott, men kommer enligt polisen troligen aldrig att tillåtas på sjuksalar. Lundin och Croner föreslår att man i brist på bevis genom socialnämndsbeslut som en sista åtgärd kan skilja barnet från föräldern, för att se om sjukdomsbilden eller tillbuden upphör. Men detta är naturligtvis också en kränkning, även om den sker mer öppet.

Referenser

1. En utredning om barnmisshandel. Stockholm: Socialstyrelsen redovisar nr 9, 1969.
2. BRÅ. Barnmisshandel. En kartläggning av polisanmäld misshandel av små barn. BRÅ-rapport 2000:15. Stockholm: Fritzes, 2000.
3. Kommittén mot barnmisshandel. Barn och misshandel – en rapport om kroppslig bestraffning och annan misshandel vid slutet av 1900-talet. SOU 2001:18. Stockholm: Fritzes, 2000.
4. Stattin H, Janson H, Klackenber-Larsson I, Magnusson D. Corporal punishment in everyday life: an intergenerational perspective. In: McCord J. Coercion and punishment in long-term perspectives. Cambridge University Press, 1998: 315-47.
5. Jansson B. Shaken baby syndrome. Svåra hjärnskador till följd av barnmisshandel kan upptäckas i ögonbotten. Läkartidningen 1994; 91: 491-9.
6. Meadow R. Munchausen syndrome by proxy. The hinterland of child abuse. Lancet 1977; 2: 343-5.
7. Bappal B, George M, Nair R, Khusaibi S, De Silva V. Factitious hypoglycemia: A tale from the arab world. Pediatrics 2001; 107: 180-3.
8. Hall D, Eubanks L, Meyyazhagan L, Kennedy R, Johnsson S. Evaluation of covert video surveillance in the diagnosis of Munchausen syndrome by proxy: lessons from 41 cases. Pediatrics 2000; 105: 1305-12.